

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۸۲۶
۹.۵ فروردین

۳۸۷۲۳

دانشگاه تربیت مدرس دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته تاریخ فلسفه آموزش و پرورش

موضوع:
**تبیین و ارزیابی تکثرگرایی فرهنگی و تأثیر آن بر
تربیت اخلاقی و مذهبی**

استاد راهنما:

دکتر سیدمهدی سجادی

015654

۳۸۷۲۳

استاد مشاور:

دکتر محسن ایمانی

پژوهشگر:

حسن منتظری

۱۳۸۰

۳۸۷۲۳

**تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه
کارشناسی ارشد**

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم/آقای

تحت عنوان

را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده، و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد
پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران

۱- استاد راهنما: دکتر

۲- استاد مشاور: دکتر

۳- استاد ناظر: دکتر

۴- استاد ناظر: دکتر

۵- نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر

۳۸۷۲۳

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله)ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

و کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته

در سال در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب

آقای دکتر و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر

آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴، از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب دانشجوی رشته مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق

و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم

(حرفه شماره (۲) کارشناسی دکتری)

امضاء دانشجو

تقدیم به:

همسرم که با تحمل مشکلات و کاستی‌های
دوران تحصیل، ادامه راه را برایم آسان نمود

چکیده

در تحقیق حاضر بدنبال تبیین و ارزیابی تکثرگرایی فرهنگی بعنوان عضو برجسته از پست مدرنیسم می‌باشیم که او چه تأثیری بر تربیت اخلاقی و مذهبی در قالب محتوی - اهداف و روش دارد. با مطالعه ویژگی‌های عمومی تکثرگرایی، می‌توان گفت پارادایم‌های حاکم بر اهداف، محتوی و روش‌های تربیت اخلاقی و مذهبی در محاق چالش فرو می‌روند. خصیصه شالوده‌شکنی، نفی روایت‌های کلان همراه با اصرار تکثرگرایی بر قداست‌زدایی، امکان هرگونه آموزش محتوای ماثور از گذشتگان و ایجاد حریم قدسی برای آموزه‌های دینی و اخلاقی را بنا مخالفت مواجه می‌کند. از طرفی روش گفت‌وگو و نشان دادن زبان به جای عقل، ضمن ابطال روش تاریخی، مقاومت امر تصویری (The Figural) در برابر قاعده دلالت (Signification) را تأکید می‌کند. بنابراین از آنجا که در گفت‌وگو، مفاهیم یا اصطلاحات به عنوان اجزاء و واحدهایی مغایر با آنچه موضع و نوع رابطه آنها در فضای واقعی یک سیستم یا شبکه تعیین کرده است، عمل می‌کنند و ارزیابی این مواضع رابطه‌ای، وظیفه قوه ناطقه (خرد = Ratio) یا عقل (Reason) می‌باشد. فرهنگ‌های متعدد می‌توانند با اتکال به اصل گفت‌وگو از او به عنوان نوعی آرایش مکانی تحمیل شده بر موضوعات، اشیاء، بصورت متنی و بافتمند (Textual)، رشته‌ای در هم‌بافته از تقابل‌ها و تخالف‌ها را در امر مطالعه بین فرهنگی داشته باشند تا نیل به حقیقت توسط هر فرهنگ بصورت انحصاری محقق گردد. در اینجا فرهنگ‌ها پس از اطلاع از همسازي‌ها و ناهمسازي‌های آن در مقیاس مؤلفه‌های فرهنگ، تاریخ، قومیت و جغرافیا و ... یا به جذب و انطباق آن نتایج می‌پردازند و یا به دفع و حاشیه‌رانی آن همت می‌گمارند.

اجماع پژوهشگران بر آن است که تکثرگرایی را بعنوان حرکتی روش‌گونه با پارانوئیای فعال و خلاق که از دینامیزم تفاوت و دگراندیشی برخوردار است بشناسند تا یک جنبش فرهنگی سیاسی.

اصطلاحات کلیدی: فرهنگ، تکثرگرایی، پست مدرنیسم، چندفرهنگی، آموزش

چندفرهنگی، تربیت، دین، اخلاق.

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای منان را که توفیق انجام این تحقیق را عنایت فرمود.

همانطور که برای به انجام رساندن این تحقیق، بدون مساعدتهای مجموعه‌ای از اساتید، دوستان، خانواده و ... امکان‌پذیر نبود، تشکر و قدردانی از آنها نیز در این مختصر غیرممکن می‌نماید. لیکن بر خود لازم می‌دانم از کلیه کسانی که بهر نحو، با راهنمایی، همکاری و دلگرمیهای خود، مایه امیدواری و موفقیت اینجانب در اتمام رساله حاضر بودند، نهایت قدردانی و سپاس را به عمل آورم.

آنچه بیش از هر چیز، در لحظه لحظه مراحل مختلف این تحقیق، از هر جهت پشتیبانی‌های گرانقدر برایم محسوب می‌شد، راهنمایی و مساعدتهای بی‌دریغ و خالصانه استاد ارجمند جناب آقای دکتر سید مهدی سجادی بود. به یقین می‌توان گفت بدون هدایت و روشنگریهای ایشان هرگز تحقیق حاضر به نتایج موجود نمی‌رسید به همین دلیل در درجه اول از زحمات و مساعدتهای ارزشمندشان، نهایت سپاس و تشکر را دارم. همچنین از جناب آقای دکتر محسن ایمانی نائینی که به عنوان استاد مشاور با نظرات مفید خود، راهگشای مشکلات این تحقیق بودند، کمال امتنان و تشکر را دارم. در ضمن از جناب آقای دکتر هاشم فردانش که در مراحل اولیه این تحقیق، قبل از تصویب طرح پایان نامه، راهنمایی‌های مفیدی را عنایت فرمودند، سپاسگزارم.

در پایان از راهنمایی‌ها و محبت‌های استاد ارجمند جناب آقای دکتر خسرو باقری و خصوصاً از همسر ارجمندم که در مراحل مختلف این رساله با صبر و تحمل رنج و زحمات دوران تحصیل، به عنوان همراه و همکاری ارزشمند در کنارم بودند، نهایت سپاس و تشکر را دارم. و نیز از معاونت پژوهش دانشگاه تربیت مدرس که بخشی از هزینه‌ها را تقبل فرمودند، نهایت تشکر و قدردانی می‌شود. بر خود ضروری می‌دانم از همکاران ارجمند خود آقایان تاجیک، فهیمی و گودرزی که در ترجمه بخش‌هایی از متون انگلیسی مساعدت داشتند، تقدیر گردد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۲	مقدمه
۴	اهمیت تحقیق
۷	بیان مسئله
۱۰	سؤال‌های تحقیق
۱۰	فرضیه‌ها
۱۰	اهداف
۱۲	کاربردهای تحقیق
۱۳	تحلیل واژگان
۱۳	عرصه اول - فرهنگ
۲۱	عرصه دوم - تربیت اخلاقی و مذهبی
۲۶	عرصه سوم - تکثرگرایی فرهنگی
۲۷	موانع و محدودیت‌ها
۲۹	فصل دوم: ادبیات تحقیق.....
۳۰	بخش اول - پیشینه نظری
۳۰	۱- مفهوم‌شناسی
۳۰	۱-۱- مقدمه
۳۰	۱-۲- انواع تکثرگرایی - سیر تاریخی
۳۲	۱-۲-۱- تکثرگرایی فلسفی
۳۶	۱-۲-۲- تکثرگرایی معرفتی

۳۶	۱-۲-۲-۱- رویکردها و دلایل هر یک از شقوق معرفتی
۴۰	۲-۲-۲-۱- شاخص‌ها
۴۸	۳-۲-۱- تکثرگرایی علمی:
۴۸	۴-۲-۱- تکثرگرایی فرهنگی
۵۱	۱-۴-۲-۱- تکثرگرایی، کانون اصلی پست مدرنیسم
۵۴	۲-۲-۴-۱- بنیادهای نظری در چندگانگی فرهنگی
۵۷	۵-۲-۱- ویژگیهای عمومی تکثرگرایی:
۶۶	۳-۱- تربیت اخلاقی و دینی
۶۸	۱-۳-۱- ابعاد و مشخصات افعال اخلاقی از غیر اخلاقی
۶۹	۲-۳-۱- مراحل تربیت اخلاقی
۷۱	۳-۳-۱- بیان و نقد گرایش‌ها در تربیت اخلاقی
۷۳	۴-۳-۱- شیوه‌های دستیابی به کسب بصیرت اخلاقی متکی به دین
۸۰	۵-۳-۱- تربیت دینی و دورویکرد فضیلت‌گرا - تکلیف‌گرا
۸۳	بخش دوم: پیشینه پژوهشی

فصل سوم: متدولوژی تحقیق ۹۲

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق ۹۶

۹۶	۱- تبیین رابطه‌ها، تفاوت‌ها و تشابه‌ها
۱۰۱	۲- تبیین نسبت‌ها

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل (نتیجه‌گیری و پیشنهادات) ۱۴۶

۱۴۶	تجزیه و تحلیل یافته‌ها
۱۶۴	نتیجه‌گیری

۱۶۸	پیشنهادات
۱۷۵	مرجع شناسی
۱۷۵	الف - منابع فارسی
۱۷۷	ب - منابع انگلیسی

مقدمه

زندگی انسان برخلاف دیگر موجودات که تک ساحتی و متأثر از یک یا دو عامل مشهود است، می‌تواند در عقبه خود، عوامل و متغیرهای متعددی را به دنبال داشته باشد. فرهنگ و تعلیم و تربیت در قالب تکثرگرا، تلاش می‌نمایند تا بزرگ‌ترین خویشتن برای معضلات کنونی جوامع دستاوردهای نوینی را عرضه کرده و قفل بن‌بست‌های تحقیقات نظری را که به روزمرگی فرهنگی، پافشاری بر تعصبات فرقه‌ای، تاریخی و جغرافیایی، مظنون است، بگشاید. پیام فرهنگ پلورالیته، تهییج انسانها برای شکستن‌های جدید در باغچه اندیشه‌ها می‌باشد. این فرهنگ با تأکید بر غیریت‌ها، هر نوع همسازی با دیگران را نفی می‌کند و به او می‌گوید هر کس باید خود باشد.

سؤال اساسی که در برابر تحقیقات پیرامون تکثرگرایی فرهنگی در عرصه تعلیم و تربیت (اخلاقی - مذهبی) مطرح است اینکه آیا تکثرگرایی فرهنگی می‌تواند مرهمی برای گسست هویت نسل قرن ۲۱ باشد؟ آیا ناهنجاری اخلاقی در غرب که آتش آن به جوامع در حال گذر، تسری می‌یابد در اندام پلورالیست فرهنگی پاسخی دارد یا خیر؟ و بالاخره آیا تعلیم و تربیت در بستر پست مدرنیسم می‌تواند به پرورش انسانهای خود مسئول، با عزت، صالح و به یاری دیگر هم‌نوعان خود بپردازد یا آنها را به بمبهای بالقوه‌ای تبدیل می‌نماید که هر لحظه او به هرگونه ساخت و مبنایی با برچسب روایت کلان‌یورش می‌برد و از آنها نیز تسلیم و پذیرش طلب می‌کند؟

در این پنج فصل پیرامون موضوع «تبیین و ارزیابی تکثرگرایی فرهنگی و دلالت‌های آن بر تربیت اخلاقی و مذهبی» محورهای کلی زیر بررسی می‌شود:

در فصل اول، کلیاتی پیرامون موضوع تحقیق ارائه شده است.

در فصل دوم، علاوه بر مبحث مفهوم‌شناسی فرهنگ، تکثرگرایی، تربیت اخلاقی و مذهبی، به تبیین ویژگیهای عمومی تکثرگرایی و حوزه‌های نظری مرتبط هر یک پرداخته شده است. در پایان فصل دوم، پیشینه پژوهشی ارائه می‌گردد.

در فصل سوم، متدولوژی تحقیق (روش‌شناسی) ارائه می‌شود.
در فصل چهارم، یافته‌های تحقیق با عنایت به پیشینه و ادبیات تحقیق، رابطه‌ها و نسبت‌شناسی میان تکثرگرایی و مقوله‌هایی از قبیل تربیت، اخلاق، دین بیان می‌کند.
در فصل پنجم، پس از ارائه تجزیه و تحلیل یافته‌ها و بیان نتایج بدست آمده، معنادار بودن و عدم تأیید فرضیه‌ها مطرح و سپس پیشنهاداتی در دو بُعد برنامه ریزان تربیتی و اجرایی و نیز پژوهشی ارائه گردیده است. در پایان، مرجع‌شناسی از منابع فارسی و انگلیسی به همراه چکیده آمده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

اهمیت و ضرورت تحقیق

بیان مسئله

سئوال‌های تحقیق

فرضیه‌ها

موانع و محدودیت‌ها

اهداف

کاربردهای تحقیق

تحلیل واژگان

اهمیت تحقیق

هنگامی که گستره فرهنگ پست مدرنیسم موضوع تحقیق قرار می‌گیرد، با معنای فراتر از مفهوم کلاسیک آن روبرو می‌شویم. در عرصه پست مدرن با مناقشه‌ها و جدلیات فراوان نظریه پردازان پست مدرن در رشته‌ها و گونه‌های متنوعی چون فلسفه، نظریه سیاسی، نظریه اجتماعی، ادبیات، نقد ادبی، معماری، سیاست فرهنگی، فرهنگ عامه، ماهواره، شبکه اینترنت، وسایل ارتباط جمعی و رسانه‌های گروهی، فیلم، نمایش، تلویزیون و... سر و کار داریم.

عده‌ای از اندیشمندان پست مدرن از جمله «استیون کانر»^(۱) به پدیده پست مدرن به مثابه جریان خود اندیش و خود بازتابانه‌ای برخورد می‌کند که به عقیده وی «نفس ماهیت یا محتوی و شکل یا قالب آن بیانگر وضعیت پست مدرن است. نقطه ممتاز استدلال‌های کانر این است که نظریه پست مدرن گرچه مجاری تنفسی و تنوعات جدیدی در فرهنگ جهانی گشوده است، ولی در تحلیل نهایی نوعی مانع بازدارنده فکری بشمار می‌رود». یکی از مهم‌ترین و حیاتی‌ترین رسالت‌هایی که نظریه پردازان اجتماعی و منتقدان ادبی در سال‌های اخیر برای خود قایل بودند، نظریه‌پردازی فرهنگ و تدوین سیاست‌های فرهنگی و نقد فرهنگی است.

بطوری که در یک بخش پذیری کلی، روند جمع‌آوری و پردازش‌های فرهنگ پست مدرنیستی را می‌توان در دو بخش مشاهده کرد: بخش «حقیقت، واقعیت و نقد فرهنگی» و بخش «بازسازی سیاست فرهنگی». از جمله موضوعات اساسی که خود را مرتبط با قلمرو فرهنگی پست مدرن با قالب تکثرگرا نموده است عبارتند از:

۱- فرهنگ، نقد و ارزش‌های جمعی که به بحث در خصوص اخلاقیات پژوهش می‌پردازد.
۲- واقع‌گرایی و ناراضیان آن که بحران بازنمایی فرهنگی در متون قوم‌نگارانه را مورد بررسی قرار می‌دهد.

۳- بازتابندگی در فرهنگ آکادمیک

۴- نظریه‌پردازی درباره داستان‌های مربوط به بدن

1. Steven Connor, postmodernist culture: An Introduction to theories of the contemporary, London: Macmillan, 1989, P. 14.

- ترجمه حسینعلی نودری -

- ۵- فرهنگ، ذهنیت و امر واقع
- ۶- بازنمایی ایدز یا سیاست متنی گفتمان بهداشت
- ۷- ستایش تفاوت‌ها و سیاست فرهنگی نژاد پرستی
- ۸- تحول فرهنگی مطالعات فرهنگی
- ۹- نابودی خانواده هسته‌ای
- ۱۰- فرهنگ خانوادگی پست مدرن
- ۱۱- محدودیت‌های دترمینیسم فنی در عصر گفتمان اغراق‌آمیز
- ۱۲- تکنولوژی فرهنگی و فرهنگ تکنولوژیک
- ۱۳- چشم انداز گذرای فرهنگ جهانی و پارادوکس آینده پست مدرن
- ۱۴- فرهنگ تکثرگرا و واکنش‌های آن در برابر ارزش‌های اخلاقی و دینی جوامع پیشرفت و در حال گذار،^(۱)

زاویه دیگری که اهمیت تکثرگرایی فرهنگی را در جامعه پست مدرن بیش از پیش آشکار می‌سازد، بحث پیرامون نقش روشنفکران در دنیای مدرن و پست مدرن و نیز رابطه فعالیت روشنفکران با امر توسعه فرهنگی و لوازم و تبعات آن است.

با توجه به این نکته که غالباً پنداشته می‌شد که راههای صریح و روشنی برای ارزیابی صدق اعتقادات و باورها وجود دارد و این روشنفکران بودند که به تدوین ایدئولوژی برای دیگر بخش‌های جامعه پرداختند، «با من» معتقد است:

«در مقابل نظام همگن و ظاهراً یکدست و یکپارچه دنیای مدرن، در عصر پست مدرنیسم، عرصه فرهنگ دستخوش تکثر و چندگانگی شده است و در این عصر با نظام‌های ارزشی رقیب متعدد و نظام‌های اعتقادی متفاوت سروکار داریم. در عصر پست مدرن، روشنفکران به عنوان قانونگذاران، واضعان، شارحان و مفسران افکار و اعتقادات، نماینده نظام‌های اقتصادی متفاوت و بعضاً متضاد بشمار می‌روند.»^(۲)

۱- همان ص ۱۹

2. Zygmunt Bauman, *Legislators and Interpreters: on modernity, postmodernity and Intellectuals*, (London, macmillan, 1989), P. 23 - ترجمه حسینی نوری -